

УДК 343.1:351.746

С.В. ІВАШКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАБЕЖІВ НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЦІ

***Ключові слова:** оперативно-розшукова характеристика, підрозділи карного розшуку, грабежі на об'єктах залізниці*

Провідною галуззю дорожньо-транспортного комплексу країни є залізничний транспорт, який відповідно до статистичних даних міністерства транспортної інфраструктури забезпечує 82 % вантажних і майже 50 % пасажирських перевезень, здійснюваних всіма видами транспорту [1]. Вказане з однієї сторони пояснює те, чому кількість злочинів, що вчиняються на об'єктах залізниці складає приблизно 10 % від усієї кількості злочинів [2]. З іншої сторони, аналізуючи статистичні дані, можна дійти висновку, що за останні декілька років вказаний показник постійно має позитивну до зросту динаміку, що виражається не тільки в збільшенні кількості вчинених злочинів економічної направленості, але й у збільшенні кількості вчинення злочинів загально кримінальної спрямованості, зокрема грабежів на об'єктах залізниці. В свою чергу, працівники карного розшуку визначають стан протидії грабежам на об'єктах залізниці в більшості випадків як незадовільний (63,7 %) та такий, що потребує термінового покращення (21,4 %). Оскільки сьогодні у розповсюджених наукових положеннях все частіше фахівці з оперативно-розшукової діяльності вважають, що однією із головних складових успішної протидії злочинності є визначення її оперативно-розшукової характеристики, оскільки її головною цінністю є те, що вона є об'єктивним відображенням соціального середовища, що змінюється, і обстановки, в умовах якої здійснюється оперативно-розшукова діяльність, то вважаємо доцільним визначити

оперативно-розшукову характеристику грабежів на об'єктах залізниці.

Взагалі, визначення як самої дефініції «оперативно-розшукова характеристика злочинів», так і виокремлення та розгляд її складових елементів розглядалось майже у всіх наукових роботах, присвячених дослідженню протидії тому чи іншому виду злочинів. Зокрема, у роботах таких вчених, як: К.В. Антонов, А.В. Баб'як, О.М. Бандурка, О.О. Дерев'ягін, В.П. Захаров, М.Ю. Літвінов, С.В. Максимов, В.Л. Ортинський, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, А.В. Терент'єв, М.В. Стащак, В.В. Шендрик та інших. Однак, слід констатувати, що питання щодо визначення сучасної оперативно-розшукової характеристики грабежів саме на об'єктах залізниці, досліджено ще не достатньо.

В той самий час, у теорії криміналістики, кримінології та оперативно-розшукової діяльності для позначення стійких, повторюваних зв'язків, явищ і процесів у характеристиці злочинів використовують терміни: «загальна характеристика злочинів» [4, с.53–55], «криміналістична характеристика злочинів» [4, с.146], «оперативно-тактична характеристика злочинів» [5, с.54–63] та «оперативно-розшукова характеристика злочинів» [6]. Разом із цим, кожна з перелічених характеристик, окрім оперативно-розшукової, має більш-менш усталену і погоджену серед вчених позицію щодо визначення змісту її поняття [7, с.53–54]. В одних випадках в оперативно-розшуковій характеристиці відображається конкретна злочинна діяльність окремих осіб або груп, а також соціально і психологічно значимі для неї особистісні характеристики відповідних суб'єктів; в інших же випадках мова йде про зафіксовані зміни, що відбулися в соціальному середовищі внаслідок злочинної діяльності (у першу чергу, зміни у стані й структурі злочинності), а також про відображення ролі в цих змінах певних соціальних, правових, правоохоронних процесів, різних інших подій, обставин тощо також і впливаючи на зародження й розвиток злочинної поведінки окремих осіб тощо.

Так, наприклад, І.М. Колошко визначає під «оперативно-розшуковою характеристикою злочинів» науково-обґрунтовану систему відомостей, що характеризує кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінологічну, криміналістичну, оперативну-тактичну характеристики та інші аспекти злочинів в цілому; комплексний аналіз та оцінка служить основою для прийняття оптимальних рішень щодо розстановки та використання агентурно-оперативних можливостей органів внутрішніх справ на обслуговуванні території, області, напрямку роботи [6, с.44].

В той самий час, О.А. Гапон, досліджуючи питання оперативно-розшукової характеристики квартирних крадіжок, пропонує під окресленим поняттям розуміти окрему наукову категорію, яка є інформаційною моделлю злочину, що базується на елементах кримінально-правової, кримінологічної, криміналістичної, соціально-психологічної та віктимологічної характеристик злочинної події, а також на спеціальних відомостях про типові дії злочинців щодо маскування злочинів та протидії правоохоронним органам, що сприяє ефективному вирішенню задач розкриття квартирних крадіжок підрозділами карного розшуку [8, с.47–48].

Як свідчать наведені визначення, до сьогодні в оперативно-розшуковій науці відсутнє єдине тлумачення змісту поняття «оперативно-розшукової характеристики» та похідних від нього термінів, серед яких «оперативно-розшукова характеристика грабежів». Водночас, відмітимо, що можна навести декілька десятків або навіть сотень визначень поняття «оперативно-розшукова характеристика», однак, як на нас, слід погодитись із думкою В.Д. Пчолкіна, що сутність оперативно-розшукової характеристики злочинів можна представити як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних між собою ознак, що мають розвідувально-пошуковий характер і розглядаються з позицій ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів

щодо виявлення, попередження і розслідування злочинів [9, с.9].

Отже, враховуючи вказане та результати опитувань працівників карного розшуку, вважаємо доцільним розглянути оперативно-розшукову характеристику грабежів на об'єктах залізниці шляхом визначення типових ознак кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристик, зокрема, про осіб потерпілих, осіб злочинців, способи, місця та час вчинення грабежів на об'єктах залізниці.

З точки зору кримінального права визначити кримінально-правову характеристику грабежів на об'єктах залізниці можна лише шляхом визначення вказаної характеристики злочину, передбаченого ст.186 КК України «Грабіж», тобто, відкрите викрадення чужого майна. В той же час, в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» надається більш широке кримінально-правове визначення грабежу, зокрема, що це відкрите викрадення чужого майна у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, яка у свою чергу усвідомлює, що її дії помічені і оцінюються як викрадення [10].

Водночас, вказаний нормативно-правовий акт визначає, що розрізняючи крадіжку і грабіж, слід виходити зі спрямованості умислу винної особи та даних про те, чи усвідомлював потерпілий характер вчинюваних винною особою дій. У зв'язку з цим викрадення належить кваліфікувати як крадіжку не лише тоді, коли воно здійснюється за відсутності потерпілого, але й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні). Оскільки викрадення є таємним і в тому разі, коли воно відбувається у присутності потерпілої особи за умови, що винна особа не знає про це чи вважає, що робить це непомітно для неї, а також тоді, коли викрадення вчиняється у присутності особи, якій доручено майно, але вона пе-

ребує в такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння). В свою чергу, викрадення, яке здійснено в присутності потерпілого (відкрите), який за своїми фізично-моральними якостями може розуміти, що відбувається, слід кваліфікувати як грабіж. Тому грабіж потрібно вважати закінченим з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним. Тобто, якщо особа, котра протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного злочину [10].

Разом із цим, слід зазначити, що дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій. Коли винна особа вже отримала реальну можливість розпорядитися чи користуватися протиправно вилученим майном, але застосовує насильство лише з метою уникнення затримання, її дії не можуть визнаватися грабежем, поєднаним з насильством. Застосування насильства в такому випадку утворює окремий склад злочину і потребує окремої кваліфікації залежно від тяжкості наслідків та заподіяної потерпілому фізичної шкоди. Оскільки відповідно до діючого законодавства, під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого при грабежі, слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені під час грабежу, повністю охоплюються частиною другою статті

186 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують [10].

Отже, з точки зору кримінально правової характеристики визначимо, що грабіж – це відкрите викрадення чужого майна, яке характеризується прямим умислом на заволодіння чужим майном та може супроводжуватись застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

Щодо кримінологічної характеристики грабежів на об'єктах залізниці, то розглянемо її як складову криміналістичної, та визначимо такі типові ознаки, як: особа потерпілого, особа злочинця, час, місце та спосіб вчинення злочину.

Аналізуючи емпіричний матеріал, можна визначити такі характерні ознаки:

1) потерпілої особи:

– середній вік: неповнолітні до 14 років – 10,1 %; від 14 до 18 років – 16,5 %; від 18 до 25 років – 3,2 %; від 25 до 35 років – 7,8 %; від 35 до 45 років – 16,6 %; від 45 до 55 років – 23,4 %; старші за 55 років – 22,4 %;

– стать: чоловіча – 43,7 %; жіноча – 56,3 %;

– освіта: неповна середня – 8,6 %; базова середня – 13,8 %; професійно-технічна – 34,9 %; неповна вища – 26,8 %; повна вища – 15,9 %;

– сімейний стан: одружені – 34,5 %; не одружені – 26,7 %; розлучені – 38,8 %;

– вид соціальної занятості: не працевлаштовані – 18,9 %; сезонні робітники – 21,4 %; кваліфіковані працівники – 34,6 %; студенти – 8,6 %; пенсіонери – 16,6 %;

– вживання алкогольних або наркотичних речовин: не вживають – 23,4 %; вживають алкогольні речовини – 47,2 %; вживають наркотичні речовини – 14,9 %; вживають алкогольні та наркотичні речовини – 14,5 %;

2) особи, що вчинює грабежі на об'єктах залізниці:

– середній вік: неповнолітні до 18 років – 23,6 %; від 18 до 25 років – 28,5 %; від 25 до 35 років – 27,3 %; від 35 до 45 років – 18,3 %; від 45 до 55 років – 2,2 %; старші за 55 років – 0,1 %;

– стать: чоловіча – 63,3 %; жіноча – 36,7 %;

– освіта: неповна середня – 19,5 %; базова середня – 29,9 %; професійно-технічна – 38,7 %; неповна вища – 7,5 %; повна вища – 4,4 %;

– сімейний стан: одружені – 16,8 %; не одружені – 59,6 %; розлучені – 16,8 %;

– вид соціальної зайнятості: не працевлаштовані – 36,6 %; сезонні робітники / різноробочі – 42,2 %; кваліфіковані працівники – 10,8 %; студенти – 9,1 %; пенсіонери – 1,3 %;

– вживання алкогольних або наркотичних речовин: не вживають – 19,5 %; вживають алкогольні речовини – 45,8 %; вживають наркотичні речовини – 15,8 %; вживають алкогольні та наркотичні речовини – 18,9 %;

– притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності – притягувались до кримінальної відповідальності – 33,1 %; притягувались до адміністративної відповідальності – 21,9 %; притягувались до кримінальної та адміністративної відповідальності – 29,7 %; не притягувались – 15,3 %;

3) час вчинення: з 6 до 9 години ранку – 23,8 %; з 9 до 12 години – 11,2 %; з 12 до 18 години – 4,6 %; з 18 години до 21 години – 15,2 %; з 21 години до 24 години – 23,1 %; з 24 години ночі до 3 години ранку – 18,4 %; з 3 до 6 години – 3,7 %;

4) місце вчинення: вагон електроропотягу приміського сполучення – 28,7 %; вагон електротягу міжміського або дальнього сполучення – 6,9 %; перони або переходи до перонів – 12,3 %; приміщення вокзалу – 2,9 %; територія прилегла до вокзалу (парки, сквери тощо) – 11 %; розважальні заклади розташовані на привокзальній території – 22,6 %; станції зупинок залізничного електротранспорту – 14,7 %;

5) спосіб вчинення: без застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи – 21,6 %; із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи – 39, 6 %; із застосуванням погрози застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи – 38,8 %;

6) предмет посягання: мобільні телефони або інші гаджети – 39,7 %; багаж ручної кладки – 8, %; одяг – 8,1 %; гаманці/барсетки/сумочки – 36,2 %; інше – 7,1 %.

Отже, підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що грабежі на об'єктах залізниці, це відкрите заволодіння майно шляхом застосування насильства, що не є небезпечним для життя та життя особи. Також враховуючи вказане, можна резюмувати, що найбільш типовими потерпілими від грабежів на об'єктах залізниці є: неповнолітні, особи, що перебувають у стані алкогольного сп'яніння або особи похилого віку, з середнім рівнем достатку, які пересуваються за допомогою залізничного транспорту або перетинають прилеглу до залізничних об'єктів територію. Типовими ознаками осіб, що вчиняють грабежі на об'єктах залізниці, є молоді особи, здебільшого чоловічої статі, які не мають постійного місця роботи, а також зловживають алкогольними або наркотичними речовинами. Також слід відмітити, що здебільшого досліджуваний вид злочинів вчинюється в темні години доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Укрзалізниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.gov.ua>.

2. Статистичні дані Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

3. Бобров В. Г. Проблемные вопросы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / В. Г. Бобров // Актуальные проблемы борьбы с организованной преступностью : материалы науч.-практ. конф. – Калининград : КВШ МВД России, 1997. – С. 74–79.

4. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник / під ред. В. Ю. Шепітько. – Харків : Право, 2001. – 528 с.

5. Тарсуков К. М. Анализ теоретического подхода к выработке понятия «оперативно тактическая характеристика» в теории опера-

тивно-розыскной деятельности органов внутренних дел / К. М. Тарсуков, В. П. Шиенок // Актуальные вопросы получения, оценки и использования информации в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – К. : КВШ МВД СССР, 1992. – С. 54–63.

6. Колошко І. М. Організація і тактика боротьби апаратів карного розшуку з навмисними вбивствами (за матеріалами органів внутрішніх справ України): дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / І. М. Колошко. – Х., 1996. – 350 с.

7. Стацак М. В. Теоретичний зміст дефініції «оперативно-розшукова характеристика злочинів» / М. В. Стацак, Я. О. Морозова // Науковий вісник Дніпропетровськ. ДУВС. – 2012. – Спецвип. № 63. – С. 53–59.

8. Гапон О. А. Організація і тактика розкриття квартирних крадіжок у великих містах (за матеріалами підрозділів карного розшуку МВС України): дис. ... кандидата юрид. наук : 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / Гапон О. А. ; ХНУВС. – Х., 2002. – 282 с.

9. Пчолкін В. Д. Поняття характеристики злочинів у теорії оперативно-розшукової діяльності / В. Д. Пчолкін // Вісник ЛАВС МВС України ім. 10-річчя незалежності України. – 2004. – Спецвип. № 2. – Ч. 1. – С. 67–76.

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» : від 06.11.2009 р., № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

Івашко С. В. Оперативно-розшукова характеристика грабежів на об'єктах залізниці / С. В. Івашко // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 98–102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_19.pdf

Констатовано, що грабежі на об'єктах залізниці – це відкрите заволодіння майном шляхом застосування насильства, що не є небезпечним для життя та життя особи. Визначено типові ознаки потерпілої особи, особи грабіжника на об'єктах залізниці, предмету посягання та способу готування і вчинення грабежу, місця та часу вчинення вказаного злочинного діяння.

Івашко С.В. Оперативно-розыскная характеристика грабежей на объектах железной дороги

Констатировано, что грабежи на объектах железной дороги – это открытое завладение имуществом путем применения насилия, не опасного для жизни и жизнь человека. Определены типичные признаки потерпевшего лица, лица грабителя на объектах железной дороги, предмета посягательства и способа приготовления и совершения грабежа, места и времени совершения указанного преступного деяния.

Iwashko S.V. Police Searching Characteristic of Robberies on the Railway Facilities

It was stated that the robbery at the railway objects – an open acquisition of property through the application of violence not dangerous to life and human life. It was determined the typical symptoms of the injured person, the person robber at the facilities of the railway, the subject of abuse and ways of preparing and committing robbery, place and time of the commission of the said criminal acts.